

בס"ד נעם הארץ

לכבוד שבת קדש - לך לך תשפ"א

וזהב הארץ ההיא טוב - זו תלמודה של א"י

דף שבועי לעיסוק בסוגיות ארץ ישראליות - נכתב ע"י חגי צמיר

נראה אם כן שאין לקחת את דמותו של ישמעאל כפשוטה כדמות שלילית. ואכן כך שאל בעל ה"כתב והקבלה" (פרשן בן המאה ה-19). פרא אדם. להמפרשים היה זה בשורה רעה אליה, מחסרון ישמעאל והיותו לסטים משחית ומושחת. ואינו נכון! כי איך יגיד העתידות האלה המלאך להגר, ובזה אין בשורה מוצאת, ואיך יתיחס זה לענין תשובתה לבית אברהם, הוא שואל כיצד ניתן להסביר זאת כדבר שלילי. וכי המלאך יבשר לה מראש דבר שלילי?

ולכן נ"ל כי המלאך הוכיחה מפאת הצריך לולדה. למה זה יצאת מבית אברהם ובחרת להיות במדבר שמם? כאמרו והוא יהיה פרא אדם שהוא דרך שאלה ותמיה, כלומר והבן אשר תוליד, האם יהיה פרא אדם? רצה לומר אדם מדברי כמו הפרא שאינו נכנס בישוב אדם, וכמו שכתוב פרא למוד מדבר באות נפשה שאפה רוח, האם יחיה בנך פרא אדם? ... ועוד היה ליה לומר אדם פרא, כי כל תואר יבא אחר שם העצם, איש טוב, אדם גדול, לכן נראה לי פרא הוא מענין ותשברנה פראותו (יחזקאל ל"א), בין אחים יפריא (הושע י"ג), שהוא לשון פרי, כלומר יפריא ויתרבה (ומצאתי כדברי במכדרשב"י (בלק קצ"ב ב') ברכתא דמיא נטילנא ברכתא דנוני ימא דכתיב פרו ורבו וגו' וכתוב והפריתי אתו והרביתי אתו וגו' וכתוב והוא יהיה פרא אדם), והודיע לה המלאך מה שהודיע הוא יתברך לאברהם לאמר, ולישמעאל שמעתיד הנה ברכתי אותו וגו' והפריתי אותו במאד מאד ונתתיו לגוי גדול, כל זה נכלל בשם פרא אדם, כלומר מרובה באוכלסין, ובמכדרשב"י (יתרו פ"ו א') פרא אדם משום דאתגזר ושירותא דאדם הוה ביה ע"ש ואמר ידו בכל ויד כל בו, כלומר שיהיה איש מדיני בעל חברה, נושא ונותן עם כל אדם,

מסביר בעל הכתב והקבלה ש'פרא אדם' זה מלשון פארות, כמילות השיר 'שתלתם ניגונים': עתה הם שולחים פארות בדמי שורשיהם בעורקי שלובים. פרא אדם הוא איש המעורב עם הבריות ושולח ענפים לעסוק בעניני העולם. וכך אמנם פירשו האבן עזרא: "פרא אדם - חופשי בין האדם, כטעם מי שלח פרא חפשי (איוב לט, ה), והטעם שלא ימשול בו זר ממשפחתו... והנכון בעיני שיהיה בין האדם כפרא, שינצח הכל בכוחו, ואחר כן ויד כל בו". פרא אדם הוא האיש היודע לנצל את כוחו כדי להתגבר על קשיים.

כך גם פירש החזקוני כתיאור מציאות, שאינה בהכרח שלילית, ולא ככינוי גנאי: "פרא אדם - תגר הולך עם סחורתו עד למרחוק במקום שאין מכירים אותו כענין שנאמר

ספר בראשית הוא "ספר הישר". אין בו מצוות אלא בעיקר סיפורים הבאים ללמדנו עקרונות התנהגות בחינת "מעשה אבות סימן לבנים".

והנה, בפרשתנו, בין הסיפורים על אברהם ושרה, מסתתר לו סיפור נוסף. הגר שפחת שרי, בורחת מפני גבירתה אל המדבר, ושם ליד העין פוגש אותה מלאך ה' ומדבר אליה. ויאמר לה מלאך ה' הרבה ארבה את זרעך ולא יספר מרב: ויאמר לה מלאך ה' הנך הרה וילדת בן וקראת שמו ישמעאל כי שמע ה' אלי ענייך: והוא יהיה פרא אדם ידו בכל ויד כל בו ועל פני כל אחיו ישבן:

לא רבים המקרים בהם ניתן שם לילד שעתיד להיוולד עוד לפני לידתו. ועוד פחות מכך מקרים בהם השם ניתן משמים, ולא על ידי אביו או אימו של הילד שנולד. הגר מתבשרת שיוולד לה בן, ומצווה לקרוא לו ישמעאל. היא גם מתבשרת שהוא יהיה "פרא אדם". על פניו לא נחת גדולה לאמא לשמוע דבר כזה.

אחד המאפיינים הבולטים של ספר בראשית הוא מקומם המרכזי של "זוגות" האחים המככבים בו: קין והבל, אברהם והרון, ישמעאל ויצחק, יעקב ועשו. שני אחים, שגדלו בבית אחד, אך לימים - כדימויים הנאה של חז"ל, במשל ההדס והעצבונית - "זה נתן ריחו וזה נתן חוהו". בדרך כלל, נתפס אחד כדמות חיובית, המשמשת דוגמא ומופת, ואילו משנהו כדמות שלילית שיש להתרחק ממנה מרחק גדול ככל האפשר. כך גם בדרך כלל אנו מתייחסים ליצחק וישמעאל. היחס לישמעאל כדמות שלילית נובע מהפרשנות שניתנה למילים "והוא יהיה פרא אדם ידו בכל ויד כל בו".

כך למשל פירש רש"י ופרשנים רבים בעקבותיו: פרא אדם - אוהב מדברות לצוד חיות, ידו בכל - לסטים: ויד כל בו - הכל שונאין אותו ומתגרין בו: וכך גם פרשנים אחרים הולכים בכוון זה המתייחס לישמעאל כאל ליסטים, ופרא אדם היא תכונה שלילית.

מצד שני אנו יודעים שיש ענין לא להיקרא בשם של אדם רשע בבחינת "שם רשעים ירקב". ובכל זאת מצאנו כמה מגדולי ישראל שנקראו ישמעאל. אחד הבולטים שבהם הוא רבי ישמעאל בן אלישע, שהיה כהן גדול. רבי ישמעאל הוא זה שמשמו אנו מצטטים מידי יום ביומו את שלוש עשרה המידות שהתורה נדרשת בהן, כלומר הוא במידה רבה "אבי התורה שבעל פה" - אותן מידות אנושיות שמהן לומדים עיקרי תורה.

הדף מוקדש לע"נ אבי מורי יעקב עוזיאל עמייצור ז"ל

ארכת ישמעאלים באה מגלעד, ויהא שם איש פרא, אדם נכרי נקרא פרא, ... ועל פני כל אחיו ישכן - נחלותיו יתפשטו בין כל אחיו מרוב עושר. הספורנו מסביר **פרא ואדם, יהיו בו שתי תכונות בחלקו דומה לחמור, ובחלקו ידמה לאדם.** נראה אם כן שיחסנו לישמעאל כשילי הוא בעייתו.

אפילו במקרא, לא רבים זכו שמלאך ה מתגלה אליהם. ההתגלות להגר, והאמירות החוזרות ונשנות, ארבע במספר, כמו גם הברכה שמוענקת להגר מבטאות משהו מהיחס המיוחד שלו זוכה ישמעאל. בשונה מהפירוש המקובל, נראים במבט ראשון המונחים "פרא אדם" ו"ידו בכל" לא כביטויים שליליים, שהרי הם חלק מהברכה, ויוכיח המשך הפסוק: "ועל פני כל אחיו ישכון".

ואולי זו הסיבה שפרשה זו נקבעה לקריאה באחד המועדים המקודשים ביותר בלוח השנה היהודי, בראש השנה. ישמעאל הוא הדמות שתפקידה לייצג את יכולת הבחירה. פרא ואדם שני צדדים. לא לחינם יהיה ישמעאל **רובה קשת'**. עסקנו כבר בעבר בפירוש כלי הנשק שנקרא קשת והקשר שלו לקב"ה. לא עוד, אלא שהקב"ה כביכול מתחייב לשמוע אל קול הנער – ישמעאל. ואולי זה מה שבא הסיפור ללמדנו, עלינו לדעת לבחור ולבחור נכון, בדרך שתוביל אל הברכה או חס וחלילה בכיוון הפוך.

נראה כי היחס לישמעאל כדמות שלילית מתחיל בשלב מאוחר יותר בהסטוריה. בדומה לעשו, שזוהה עם הנצרות, זוהה ישמעאל כבר בתקופה קדומה יחסית עם האיסלאם והמוסלמים. וממילא, כל המטען הכבד של מערכת יחסיהם המורכבים עם היהודים, לרבות רעות רבות וצרות, הועמסו במעין "השלכה לאחור" על שכמו של ישמעאל.

בתנ"ך מופיע הפרא – בעל חיים מדברי שחי באזור ארץ ישראל. כך תיאר אותו הנביא ירמיהו: **פָּרָהּ לְמַד מְדַבֵּר בְּאֹת נִפְשָׁהּ שְׂאֵפָה רֹיחַ** (ירמיהו פרק ב:כד). זהו בעל חיים חופשי הרץ לו במדבריות ארץ ישראל.

במחקר זוהה מין זה כ"פרא סורי" (שם מדעי: Equus hemionus hemippus) שחי באזור סוריה, ארץ ישראל, ירדן, ערב הסעודית ועיראק. גובהו של הפרא הסורי עד לכתפו הוא כמטר אחד, והוא הקטן ביותר במשפחת הסוסיים שאינו מבוית. צבעו משתנה במהלך השנה – מחום בהיר וצבע זית בחודשי הקיץ ועד לצהוב-מדברי חיוור בחורף. כמו פראים אחרים, הוא ידוע כבעל חיים קשה לביות. אירופאים ששהו במזרח התיכון במאות ה-15 וה-16 דיווחו שראו עדרים גדולים. מספרם צנח במאות ה-18 וה-19 כתוצאה מציד יתר, ונפגע עוד יותר כתוצאה

ממלחמת העולם הראשונה. הפרא הסורי הידוע האחרון נורה ב-1927 בירדן, ובאותה שנה מת גם הפרא הסורי השבוי האחרון בגן החיות שנברון שבויינה. וכך נכחד מין זה מן העולם בשנת 1927.

אך כאן לא תם סיפור ה"פראים" בארץ ישראל. המשך הסיפור קשור לדמותו של אורי צאן (1924 – 1996) לוחם פלמ"ח, סופר, ממקימי החי בר.

אורי, נולד ב-1924 ולמד בבית-ספר "אחד-העם" בחדרה ולאחר מכן בתיכון חדרה. ב-1941, בהיותו בן 17, התגייס לפלוגה ג' של הפלמ"ח. הוא שירת באפיקים ובאשדות יעקב במסגרת הכשרת "מעוז" יגור-אפיקים של הנוער העובד. השתתף בהעלאת עולים מלבנון לישראל; בסיס היציאה היה כפר גלעדי. במלחמת העצמאות שירת בחטיבת אלכסנדרוני ובמלחמת סיני בחטיבה 9 שירדה לשארם א-שייח'.

הוא למד במחלקה לזואולוגיה באוניברסיטת תל אביב בהדרכת פרופ' מנדלסון. ב-1956 היה פקח הציד הלאומי הראשון במדינה. הוא היה כפוף ל"מדור לשמירת הטבע" במשרד החקלאות. בהמשך תיפקד כעוזר ראשי לאלוף אברהם יפה ברשות שמורות הטבע. ב-1960 יזם והקים עם יפה את אגודת החי-בר שמטרתה הייתה להשיב לארץ ישראל את חיות הבר התנ"כיות שחיו בה בימי קדם.

במסגרת זו החליט לפעול להשבת פראים לארץ ישראל, אלא שאלה כאמור הוכחדו. ולכן, ב-1968 הובאו מאיראן אחד-עשר פרטים של פרא פרסי ופרא תורכמני לישראל בתמורה ל-20 צבאים ישראליים מאוספו הפרטי של אורי צאן בחדרה. העדר שוחרר בחי בר יטבתה והתאקלם בהצלחה רבה. תהליך ההשבה לטבע החל בשנת 1982 בקרבת עין סהרונים במכתש רמון, ובתוך עשור שוחררו 14 זוגות פראים החיים על שטח המשתרע על פני 3,500 קמ"ר. כתוצאה מריבוי טבעי ושחרורים נוספים של פראים שהובאו מן החי בר גדלה אוכלוסיית הבר ופרויקט השבת הפראים לטבע הוכתר בהצלחה. נכון לתחילת 2016, מוערכת אוכלוסיית הפראים בקצת למעלה מ-300 פראים. שטח התפוצה שלהם מתפרס מצפון הר הנגב ועד לפארן. בזכותו של אורי ואנשים כמותו אנו זוכים היום להינות ממראה בעלי החיים בשמורות הטבע, המייצגים את היופי והפראות של הטבע.

עלינו לזכור כי הבחירה, כיצד לנהוג ובאיזו דרך לצעוד היא בידינו – ולוואי ונדע לבחור נכון.

בברכת שבת שלום ומבורך – חגי עמיצור

לקבלת הדף במייל היכנסו לקישור <https://lp.vp4.me/fw3x>